

7. W ŚWIECIE POLITYCZNYCH IDEI

➤ Dlaczego właściwie ludzie decydują się na polityczne działanie? Co skłania ich do zapisania się do jakiejś partii albo do kandydowania w wyborach?

CO TO JEST IDEOLOGIA?

Motorem politycznego działania jest przede wszystkim krytycyzm – przekonanie, że zastana rzeczywistość (oceniana z punktu widzenia fundamentalnych dla oceniającego wartości, takich jak na przykład wolność czy równość) jest niedoskonała i musi zostać poprawiona. Takiemu krytycyzmowi towarzyszy też mniej czy bardziej precyzyjna wizja pożądanego stanu rzeczy, do którego należy dążyć. Taki **zbiór idei**, na który składają się:

- **krytyczny opis** rzeczywistości,
- **wizja dobrego ładu** społeczno-politycznego,
- **wartości** będące uzasadnieniem tego ładu, nazywany jest **ideologią**.

Pojawienie się ideologii najczęściej związane jest ze zmianą, która zaszła w polityce w wieku XIX – przestała być ona zajęciem elitarnym, wielką rolę zaczęły w niej odgrywać masowe partie polityczne i ruchy społeczne. Ideologie były czynnikiem integrującym ludzi wyznających podobne przekonania i mobilizującym ich do wspólnej politycznej działalności. W tym sensie możemy mówić o ideologii konserwatywnej, socjalistycznej czy liberalnej.

Obecnie jednak pojęcie ideologii rezerwuje się jedynie dla zamkniętych i sztywnych systemów poglądów, takich jak komunizm czy faszyzm. Natomiast inne nurty myśli politycznej nazywa się orientacjami bądź też **stylami politycznego myślenia**.

Przez ostatnie pół wieku wielokrotnie ogłaszano śmierć ideologii, uznając, że przestaną one odgrywać jakąkolwiek rolę w świecie pragmatycznej i technokratycznej polityki. Tak jednak się nie stało – do dzisiaj trudno jest zrozumieć spory i dyskusje publiczne bez choćby elementarnej wiedzy o ideologicznych różnicach dzielących ugrupowania polityczne.

Oczywiście, ideologia jako zbiór nastawień, poglądów i wartości nie może być bezpośrednio zastosowana. Musi najpierw zostać uporządkowana i uszczegółowiona w doktrynie politycznej. **Doktryna polityczna** musi także zawierać wskazówki dotyczące metod realizacji wzniosłych idei. Z kolei **program partii politycznej** jest jeszcze bardziej konkretny, jako że wpisuje ogólne zasady w istniejący kontekst społeczno-polityczny. Tak więc liberalny postulat ochrony własności może w doktrynie politycznej zamienić się w żądanie wprowadzenia podatku liniowego (wszyscy podatnicy oddają taki sam procent swoich dochodów). Z programu partii politycznej dowiemy się natomiast, kiedy i w jaki sposób taki podatek mógłby zostać wprowadzony i jaka byłaby jego wysokość.

Wskazując różnice istniejące między ideologią, doktryną i programem politycznym, trzeba jednak podkreślić, że granice między nimi nie są ostre i nierzadko pojęcia te stosowane są zamiennie.

Ktoś może zapytać: po co nam polityczne idee, skoro mamy ekspertów? Oni mogą w naukowy sposób rozstrzygnąć, jaką politykę należy prowadzić, jak urządzić państwo i jak kierować gospodarką. Co byś mu odpowiedział? Czy możliwe jest państwo, którym rządząliby nie politycy, ale eksperci? Uzasadnij odpowiedź.

W PRAWO? W LEWO?

Charakteryzując partie działające na scenie politycznej, używamy często określeń „prawica” i „lewica”. Wywodzą się one z 1789 roku, kiedy to we francuskim Zgromadzeniu Narodowym radykalni zwolennicy rewolucji zasiedli po lewej stronie przewodniczącego. Tradycja ta jest zresztą w wielu krajach do dzisiaj kontynuowana – w Sejmie po lewej stronie sali znajdziemy posłów lewicy, a po prawej prawicy. Sejm w latach 2015–2019 był jednak pod tym względem wyjątkowy, ponieważ żadna partia lewicowa, po raz pierwszy w historii III RP, nie dostała się do parlamentu.

Co ciekawe, czasem przydział miejsc wywołuje poważne konflikty, gdy jakaś partia wcale nie uważa się za tak lewicową czy prawicową, jak to przywykli sądzić inni. Kryteria prawicowości i lewicowości mogą się różnić w poszczególnych krajach, można jednak bez większego ryzyka powiedzieć, że **prawica** jest partią porządku, **lewica** zaś partią zmiany.

Prawica zwykle w sferze gospodarczej opowiada się za **wolnym rynkiem** i jest przeciwnikiem interwencjonizmu państwowego. Uważa, że **ochrona własności prywatnej** i **wolność gospodarowania** są ważniejsze niż przesadne rozszerzanie uprawnień społecznych obywateli. Prawica sądzi też, że fundamentem ładu społecznego są **tradycja, religia i rodzina**, dlatego nieufnie patrzy na proponowane przez lewicę reformy, które mogą temu ładowi zagrozić.

Lewica wierzy, że sprawiedliwe społeczeństwo można zbudować jedynie na fundamencie **równości**. Dlatego trzeba podejmować działania, które w różnych wymiarach zwiększać będą społeczną równość. Służyć ma temu przede wszystkim **ingerowanie w procesy gospodarcze** (w przeszłości ten pogląd doprowadził lewicę do opowiedzenia się za gospodarką centralnie sterowaną) i rozbudowa systemu **gwarancji społecznych**, zwiększających bezpieczeństwo obywateli. W życiu społecznym ideałem lewicy jest **autonomiczna jednostka** nieskrępowana w swoich poczynaniach i dążeniach.

We współczesnej polityce często się zdarza, że ugrupowanie jest prawicowe w jednym wymiarze, zaś lewicowe w drugim. Można przecież zupełnie dobrze łączyć przywiązanie do tradycji z nieufnością do wolnego rynku (jak np. w PiS czy PSL). I odwrotnie – „lewicowość” w dziedzinie obyczajów nie wyklucza obrony wolności gospodarczej (jak w SLD).

W prawo? W lewo?
Najlepiej prosto!

GALERIA PORTRETÓW

Spróbujmy teraz naszkicować portrety zwolenników najważniejszych stylów politycznego myślenia. Opisując partie polityczne, często przecież odwołujemy się do tych określeń.

1. **Konserwatysta** to człowiek, który uważa, że wolność – choć bardzo ważna – może okazać się destrukcyjna i niebezpieczna. Dlatego musi być równoważona przez zasadę porządku. Konserwatysta sądzi, że człowiek jest nie tyle autonomiczną jednostką, ile członkiem różnych **naturalnych wspólnot** – nie byłby tym, kim jest, gdyby nie urodził się w tej rodzinie, w tym mieście, nie wyznawał tej religii, nie mówił językiem tego narodu. Te wspólnoty – przede wszystkim rodzina – zasługują więc na szacunek i ochronę. Konserwatysta jest przywiązany do **tradycji** i wierzy, że podobnie jak religia powinna mieć duży wpływ na stanowione prawo. Jako pesymista jest nieufny wobec wszelkich radykalnych zmian – wierzy w politykę małych kroków i ewolucyjnych reform. Kiedyś konserwatysta był przeciwnikiem wolnego rynku i obrońcą porządku feudalnego, dzisiaj akceptuje gospodarkę wolnorynkową, choć niepokoi go ekonomizacja myślenia i kult pieniądza. Sądzi też, że ludzie są nierówni z natury, a **hierarchia**, szczególnie w kulturze i nauce, jest nieodzownym czynnikiem dynamizującym życie społeczne.

2. Najważniejszą wartością dla **liberała** jest **wolność** – chodzi mu o to, by wszyscy mogli się cieszyć jak największą wolnością, o to, by każdy mógł sam decydować, co czyni i do czego dąży. Szczególne znaczenie ma **wolność słowa** – prawo do głoszenia najbardziej nawet dziwacznych poglądów jest gwarancją zachowania wolności całego społeczeństwa, a wolna, nieskrępowana dyskusja przybliża do prawdy. Liberał docenia wagę wspólnot przez konserwatystę uznawanych za naturalne, uważa jednak, że niekiedy mogą one ograniczać wolność jednostki. Dlatego większe znaczenie mają dlań stowarzyszenia – dobrowolne wspólnoty tworzone przez pragnących się zreszczać obywateli. Ideałem państwa dla liberała jest państwo **minimalne** i neutralne światopoglądowo. Fundamentem życia społecznego jest dla liberała własność prywatna. Opowiada się więc on za gospodarką wolnorynkową i zwalcza przesadny interwencjonizm państwa. Są zresztą tacy liberałowie (zwani **libertarianami**), którzy sądzą, że państwo powinno być wyłącznie „stróżem nocnym” i w żadnym razie nie wtrącać się do gospodarki. Większość liberałów uważa jednak dzisiaj, że państwo współczesne musi prowadzić aktywną politykę ekonomiczną.

3. **Socjalista** jest wrogiem wszystkich nierówności, zwłaszcza ekonomicznych. Sądzi, że celem działalności politycznej powinno być ich usuwanie. Socjalista nie uważa, by efekty gry rynkowej były sprawiedliwe, dlatego opowiada się za silną rolą państwa w gospodarce. Państwo musi jego zdaniem być opiekuńcze, a nie minimalne. Pomoc dla najsłabszych powinni sfinansować ludzie zamożni – podatki służyć mają **redystrybucji dochodów**. Kiedyś socjalista wierzył, że usunięcie nierówności możliwe będzie tylko w drodze **nacjonalizacji** (upaństwowienia) własności i wprowadzenia gospodarki centralnie sterowanej. Dzisiaj socjalista – znacznie częściej określany mianem **socjaldemokraty** – nie domaga się rewolucji, w dalszym ciągu jednak popiera projekty, które zmniejszają społeczne rozwarstwienie. Socjalista jest zwolennikiem świeckiego państwa, w którym religia jest prywatną sprawą obywateli. Zgadza się z liberałem co do prawa każdego człowieka do wyboru własnych celów i stylu życia.

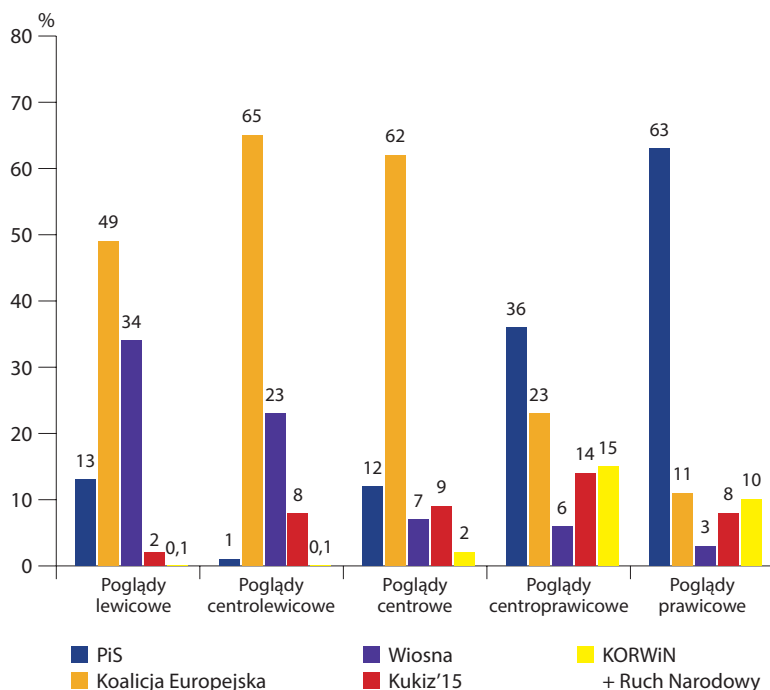
4. **Chrześcijański demokrat** (chadek) swój polityczny program wywodzi z katolickiej nauki społecznej. Według niej celem politycznego działania jest dobro wspólnoty i tworzących ją osób, ochrona ich godności i wolności. Chrześcijański demokrat uważa, że z wolności trzeba korzystać w sposób rozumny, w poczuciu odpowiedzialności za swój duchowy rozwój i społeczność, do której się przynależy. Jeśli wszyscy będą tak postępować,

wtedy uda się przybliżyć stan społecznej harmonii, w którym rywalizacja zostanie zastąpiona przez współpracę. Oprócz **zasady solidaryzmu społecznego**, nakazującej wzajemne pomaganie sobie osób i grup, chrześcijański demokrat wielką wagę przykłada do innej zasady – **pomocniczości**. Zgodnie z nią obywatele, ich zrzeszenia i wspólnoty lokalne mają pełne prawo do swobodnego działania, państwo zaś nie powinno ich w tym działaniu zastępować, a jedynie pomagać. W gospodarce chrześcijański demokrat akceptuje wolny rynek i umiarkowany interwencjonizm państwowy.

Oczywiście, na scenie politycznej w różnych państwach obecne są także ugrupowania, które trudno byłoby przypisać jednoznacznie do przedstawionych wyżej kategorii. Na przykład zdaniem **nacjonalistów** zasadą polityki międzynarodowej jest ostra rywalizacja państw narodowych, dlatego też uważają oni, że **interes narodowy** jest kluczową wartością, której wszystko powinno zostać podporządkowane. Naród jest dla nich jednolitą wspólnotą, której członków znacznie więcej łączy niż dzieli i którzy są zawsze obowiązani do działania na jego rzecz. Zadaniem państwa według nacjonalistów jest ochrona interesów narodu, np. przez kontrolę wolnego rynku w celu ochrony własnej gospodarki (**protekcjonizm**), ograniczanie praw mniejszości bądź też zamknięcie granic przed imigrantami i uchodźcami.

Partie populistyczne zdobywają popularność ostrą krytyką elit politycznych, twierdząc, że znają proste rozwiązania wszystkich społecznych problemów. Ich programy są zwykle tyleż chwytliwe, co niespójne, bo równie chętnie odwołują się do idei lewicowych

**Poparcie pięciu głównych sił politycznych w lutym 2019 roku
w grupach osób o poglądach od lewicy po prawicę (w proc.)**

Źródło: <https://oko.press>, 19 lutego 2019 [dostęp: 5 maja 2019].

▲ Wykres pokazuje, jakie partie w lutym 2019 roku cieszyły się poparciem osób o różnych poglądach – od lewicy po prawicę. Jak sądzisz, czy młodzi Polacy mają częściej poglądy prawicowe czy lewicowe? Poszukaj odpowiedzi w wiarygodnych źródłach internetowych.

(więcej świadczeń społecznych), co i do prawicowych (niższe podatki) albo nacjonalistycznych (usunąć imigrantów).

Mianem „**zielonych**” określa się ugrupowania, których zainteresowania ograniczały się początkowo do kontestacji gospodarki wolnorynkowej i cywilizacji przemysłowej oraz propagowania idei ekologicznych. Obecnie – chcąc zyskać poparcie większych grup społecznych – rozszerzyły swoje programy, głosząc z reguły hasła lewicowe (demokracja uczestnicząca, emancypacja różnego rodzaju mniejszości, decentralizacja, pacyfizm).

Teraz, kiedy znasz już poglądy reprezentowane przez przedstawicieli najważniejszych stylów politycznego myślenia, zastanów się, do którego z nich ci najbliższe. Co cię najbardziej do niego przekonuje?

ZBRODNICZE IDEOLOGIE

Komunizm i faszyzm – te dwie totalitarne ideologie wpłynęły w bardzo zasadniczy i tragiczny sposób na historię XX wieku. Mimo że były między nimi poważne różnice – komunizm był ruchem skrajnie lewicowym, faszyzm skrajnie prawicowym (choć wykorzystującym także pewne idee socjalistyczne) – to jednak dla nas najbardziej uderzające są podobieństwa: obie ideologie doprowadziły do stworzenia totalitarnych państw, zwalczających przeciwników z pomocą tajnej policji i masowego terroru, poddających całkowitej kontroli życie obywateli i narzucających im jedną ideologię.

Komunizm narodził się w ruchu socjalistycznym. Wychodził od potępienia kapitalizmu (czyli systemu społecznego i gospodarczego opartego na zasadzie własności prywatnej i ekonomii wolnorynkowej) jako skrajnie niesprawiedliwego, bo opierającego się na wyzysku robotników. **Rewolucja** miała obalić kapitalizm i zastąpić go komunizmem, w którym zniesiony zostanie podział klasowy i własność prywatna, a wszyscy ludzie będą mogli bez wysiłku zaspokoić swoje potrzeby. Rewolucja bolszewicka w Rosji nie doprowadziła jednak do urzeczywistnienia komunistycznej utopii. Przywódcy komunistycznej Rosji Włodzimierz Lenin i Józef Stalin zaprowadzili tzw. dyktaturę proletariatu (czyli w praktyce dyktaturę partii komunistycznej, a dokładniej jej przywódcy), która bezwzględnie rozprawiała się ze „wstecznymi” klasami społecznymi i narodami.

Twórca **faszyzmu**, włoski dyktator Benito Mussolini, uważał, że słabości demokracji można przezwyciężyć jedynie przez całkowite podporządkowanie jednostki państwu. Państwo faszystowskie kierowane przez charyzmatycznego wodza zlikwidowało pluralizm polityczny, zastępując go rządami jednej partii. Szczególne miejsce w symbolice faszystowskiej zajmował kult

▲ Uroczystość wodowania okrętu SS *Horst Wessel* w Hamburgu 13 czerwca 1936 roku. Pracujący w stoczni robotnik, August Landmesser, stoi ze skrzyżowanymi rękoma (mężczyzna w kółku), podczas gdy tłum wokół niego oddaje cześć Hitlerowi. Przypomnij sobie wiadomości z lekcji historii. Jakie kary groziły przeciwnikom politycznym nazistów w III Rzeszy? Przeczytaj na stronach internetowych, jakie były późniejsze losy Augusta Landmessera.

siły i żołnierskiego braterstwa. Skrajną postacią faszyzmu był **narodowy socjalizm** Adolfa Hitlera, czyli **nazizm**. Naziści uzupełnili idee faszystowskie o obsesyjny antysemityzm, czyli nienawiść do Żydów, którego skutkiem stał się w czasie II wojny światowej Holokaust. Mówili też o konieczności poszerzania „przestrzeni życiowej” (niem. *Lebensraum*), którą zamierzali uzyskać kosztem „ludności niższej rasowo”, np. Słowian.

Ideologie totalitarne skompromitowały się do tego stopnia, że partie, które dzisiaj otwarcie do nich nawiązują, powinny być skazane na wegetację na marginesie życia politycznego. Niestety, część obywateli w państwach demokratycznych nadal uważa, że oddanie pełnej władzy w ręce jednego człowieka lub partii i dodatkowo znalezienie sobie jakiegoś wspólnego wroga to dobry sposób na organizację życia politycznego.

Credere! Obbedire! Combattere! [Wierzyć! Być posłusznym! Walczyć!]

Benito Mussolini (1883–1945), twórca i wódz (**duce**) włoskiego faszyzmu, dyktator Włoch

Nieważne, kto głośuje, ważne, kto liczy głosy.

Józef Stalin, nazwisko pierwotne Iosif Dżugaszwili (1878–1953), działacz komunistyczny i dyktator ZSRR

S Ł O W N I C Z E K O B Y W A T E L S K I

IDEOLOGIA – zbiór idei, na który składają się krytyczny opis rzeczywistości, wizja dobrego ładu społeczno-politycznego i wartości, które go uzasadniają.

PRAWICA – współcześnie zaliczamy do niej te siły polityczne, które uważają zazwyczaj, że należy chronić i wspierać tradycyjne wartości, takie jak religia, naród, rodzina. W sferze gospodarczej prawica opowiada się za gospodarką wolnorynkową, obniżką podatków i ograniczeniem programów socjalnych. Obecnie jednak często się zdarza, że partia jest prawicowa pod jednym względem, pod innym zaś centrowa bądź nawet lewicowa: może np. bronić tradycyjnych wartości, a równocześnie

opowiadać się za silną interwencją państwa w gospodarkę.

LEWICA – współcześnie zaliczamy do niej te siły polityczne, które głoszą zazwyczaj hasło sprawiedliwości społecznej i uważają, że silne państwo powinno podejmować czynne działania w celu ochrony interesów ludzi słabszych i biedniejszych (np. tworzyć rozbudowane programy socjalne, utrzymywać bezpłatną służbę zdrowia i edukację). W sferze wartości lewica opowiada się za świeckim modelem państwa, zasadami równości i tolerancji, ostro sprzeciwia się natomiast wszystkim formom dyskryminacji.

SPRAWDŹ SIĘ SAM/SAMA!

- ✓ Przedstaw główne punkty sporu między lewicą i prawicą.
- ✓ Omów najważniejsze idee myśli konserwatywnej, liberalnej, socjalistycznej i chrześcijańsko-demokratycznej.
- ✓ Wyjaśnij, jakie cechy łączą faszyzm i komunizm.
- ✓ Wyjaśnij na przykładach, po czym można rozpoznać populistyczne partie i programy.
- ✓ W Polsce nacjonalistyczne ruchy cieszą się coraz większą popularnością wśród młodych. Jak wyjaśnisz to zjawisko?